

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ

UZUN TEZİ

“FAUST’UN İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN’LA AŞK DANSI”

- PSİKANALİTİK KİŞİLİK KURAMI ve TOPLUMSAL YAPI UNSURLARI -

Kılavuz Öğretmen: Havva Reyhan

Öğrencinin Adı: Onur

Öğrencinin Soyadı: Bilge

Diploma Numarası: D11290019

Ödevin Sözcük Sayısı: 3995

Araştırma Sorusu: Goethe'nin *Faust* ve Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı yapıtlarında, “aşk” ve “arayış” izlekleri, psikanalitik kişilik kuramı ve toplumsal yapının bireyin benliğine etkisi bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

ÖZ (ABSTRACT)

Çalışma, Ulusal Bakalorya Programı A1 Türk Dili ve Yazını dersi çerçevesinde bitirme tezi olarak hazırlanmıştır. Tezde, Johann Von Goethe'nin üzerinde altmış beş yıl çalıştığı başyapıt tiyatrosu *Faust* ile Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı realist aşk romanı incelenmiş ve odak figürler Faust ve Ömer'in yaşadığı olaylar ve kişilik özellikleri, insanın doğası ve psikanalitik kişilik kuramı bağlamlarında incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünde Sigmund Freud'un keşfettiği psikanaliz, psikolojinin bir alt dalı olarak açıklanmış ve insanların doğasına ait bazı kavramlar tanımlanmıştır. Psikanaliz, yani *üçlü kişilik kuramı*, insanların bilinçaltıları tarafından kontrol edildiğini ve bilinçaltının ilkel benlik (id), ego ve üst benlik (süperego) olmak üzere üçe ayrıldığını savunmaktadır. Psikanalizin odak figürler üzerinde uygulanması için insanın doğasına ait iki kavram araştırılmıştır: "Toplumun birey üzerindeki etkisi" ve insanların hayatın anlamına, yaratılış amacına yönelik olarak başlattığı "arayış"

Giriş bölümünde psikanalizin, arayışın ve birey-toplum ilişkisinin tanımları yapıldıktan ve yapıtların kısa özetleri verilmiştir. Yapıtların özetlerinin verilmesindeki amaç; yapıt figürlerinin, yaşadıkları uzamların ve bu figürlerin nasıl bir toplum yapısı içerisinde karar mekanizması ve yaşam algısı geliştirdiklerinin ortaya konması açısından, genel bir bilgi vermek olmuştur.

Çalışmanın gelişme bölümünde yapıtla, araştırma konusu olarak seçilen kavramlar ve terimler bağlamında incelenmiş, odak figürlerin ruhsal ve düşünsel analizine gidilmiştir. İki odak figürün içinde buldukları durum, neden ve nasıl o duruma düştükleri ve ulaştıkları sonuçlar

irdelenmiş, değerlendirilmiş ve düşünce yapıları, baskın yönleri, davranış şekilleri psikanalitik kişilik kuramındaki tanımlara dayandırılarak yorumlanmıştır. Toplumun kişinin benliği üzerindeki etkileri, figürleri durmadan bir arayışa iten nedenler, mutluluk arayışının bir sonucu olarak tutundukları aşklar, benlik-aşk-arayış üçgeni çerçevesinde ortaya konmuştur.

Sonuç bölümünde ise, her iki odak figürün psikanalitik kişilik değerlendirmeleri, bilinçaltı sistemleri karşılaştırılmış, o karakterlerin neden öyle bir düşünce yapısı geliştirdiğine dair neden-sonuç ilişkileri kurulmuştur. Araştırma sırasında bilimsel çalışma metodu uygulanmaya çalışılmış, yararlanılan tüm kaynaklar “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir. Araştırmanın, her iki ülke edebiyatında önemli bir konumda bulunan iki yapıt için de ayrıntılı bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Kelime sayısı: 301

İÇİNDEKİLER

ÖZ /ABSTRACT.....	2
A. GİRİŞ:	4
A.1. Psikanalitik Benlik Tanımlamaları	4
A.1.a. Psikanalitik Kişilik Kuramına Genel Bir Yaklaşım.....	4
A.1.b. Birey ve Pek Çok Duygusu İçinde “Aşk” ve “Arayış”	5
A.1.c. Birey ve Toplumun Bir Parçası Olma Özelliği.....	6
A.2. Psikanalitik Yaklaşımlar ve Birey-Toplum İlişkileri Bağlamında İnceleme ..	7
A.2.a. Faust.....	7
A.2.b. İçimizdeki Şeytan	8
B. GELİŞME	10
B.1. Aşk ve Arayış Günleri	10
B.1.a. Arayış	10
B.1.b. Aşk	13
B.1.c. Mutluluk Arayışının Bir Sonucu Olarak Aşk.....	15
B.2. Psikanalitik Bazlı Kişilik Çözümlenmeleri	16
B.2.a. İlkel Benlik ve Şeytana Uyuma.....	16
B.2.b. Benlik-Aşk ve Arayış.....	18
B.3. Toplumun Benlik Üzerine Etkileri	20
C. SONUÇ	21
D. KAYNAKÇA	23

Araştırma Konusu: Goethe'nin *Faust* ve Sabahattin Ali'nin İçimizdeki Şeytan yapıtlarında “aşk” ve “arayış” izleklerinin, psikanalitik kişilik kuramı ve toplumsal yapının bireyin etkisi bağlamında değerlendirilmesi.

A. GİRİŞ

A.1. Psikanalitik Benlik Tanımlamaları

A.1.a. Psikanalitik Kişilik Kuramına Genel Bir Yaklaşım

“Sigmund Freud” tarafından keşfedilmiş olan psikanaliz; insanın davranış biçimini ve o davranışların sebeplerini açıklamak amacıyla oluşturulmuş bir bilim dalıdır. Psikanalizin keşfi, bilinçaltı ve cinsellik üzerine sahip olduğu yargılarla, 19. yüzyılda var olan psikoloji kavramında ve insanın doğasını araştıran alanlarda önemli gelişmelere katkıda bulunmuştur. Freud’un keşfi, o dönemde sanıldığı aksine; insan psikolojisinin, bilinçaltında yatan kavramlar ve düşünceler tarafından şekillendiğini ve bilinçaltı tarafından kontrol edildiğini göstermektedir. Freud’un “psikanalitik kişilik kuramı”, insanın bilinçaltını üç bölgeye ayırmaktadır: Doğuştan var olan *id*, idin dış faktörlerin etkisiyle şekillenerek oluşturduğu *ego* ve egonun farklılaşmasıyla oluşan *süperego*.

İd, insanın davranışlarını oluşturan en eski ve ilkel zihinsel etmendir. İnsanın zevklerine yönelmesine sebep olan içgüdüsel ve cinsel arzular bilinçaltının id kısmında bulunmaktadır; yani id, bireyin zevke ulaşmasını, haz elde etmesini sağlayan ve bireyi yeni arayışlara yönelten bölümdür.

İdin dış dünyanın etkileriyle şekillenmesiyle, bilinçaltının ikinci bölümü *ego* oluşur. Ego, bireyin içgüdüsel veya cinsel arzuları ile dış dünya gerçekliği (kurallar, etik yasaları, ahlaki değerler) arasındaki dengeyi sağlamakla görevlidir. Ego, ölçülü bir şekilde hem idden gelen arzuları ve hazzı ulaşma isteğini doyururken hem de ahlak kurallarının ve etik yasalarının çiğnenmesini engellemektedir.

İnsan, bir topluluğun parçası olarak hayatını sürdüren bir varlıktır ve toplumda yaşamının getirdiği belli ahlakî değerlere ve kurallara uymak zorunluluğundadır ya da uymaya zorlanır. Bu sosyal hatta kimi zaman yazılı kurallar ve etik değerler, uyumlu davranışlar bakımından ideal insan modelini yansıtır.

Süperego ise egonun farklılaşmasıyla oluşmuş olan bir bilinçaltı bölgesi olup insanın bu ideale ulaşmasını sağlamaktadır. İdin zıttı olan ve idi bastırma özelliğine sahip olan süperego, özellikle cinsel arzuların ya da kimi zaman temel dürtülerin doyurulmaması pahasına da olsa insanı, toplumsal kurallar bağlamında davranışlarını kontrol etmeye iter.

Özetle, Freud'un psikanalitik kişilik kuramı; bilinçaltını id, ego ve süperegodan oluşan üçlü yapısından oluşmaktadır. İd, doğuştan var olup cinsel arzuların ve haz hissiyatının sebebiyken süperego, tam tersine, cinsel arzuların ve içgüdülerin toplumsal kullardan ve ahlakî değerlerden sonra gelmesini, diğer bir deyişle uygun oranda bastırılmasını sağlamaktadır. Ego ise bu iki zıt bölge arasında dengeyi sağlamak, yani cinsel arzuların doyumunu topluma fazla zarar vermeden gerçekleştirmek için bir köprü görevi görmektedir.

A.1.b. Birey ve Pek Çok Duygusu İçinde “Aşk” ve “Arayış”

Psikanaliz terimi olan id; insanın dürtülerini, arzularını, içgüdüsel arayış hissini ve cinsel isteklerini barındırır. İdi yüksek olan insanlar, kendilerine verilenle yetinmez, kuralların dışına çıkarak, her istediklerini gerçekleştirmek isterler. Bu insanlar sürekli bir arayış içerisindedir; çünkü bilinçli olarak ya da farkında olmadan ama durmadan gerçekleştirdikleri “hayatın anlamı” ve “mutluluğun nerede olduğu” sorgulamaları, onları doyumsuzluğa itmektedir. Onlara tanınan yetersizlikten kurtulma ve yeni zevklere ulaşma arzusu doğalarındadır.

İnsanlar klasik bir döngü içinde; doğarlar, büyürler, çalışırlar, eğlenirler, soylarının devamlılığını sağlarlar ve ölürler. Bazı insanlar yapılması gerekeni yaptıklarını düşünerek mutluluk ve huzur içinde ölürler; bazıları ise varlığını, yaratılış amacını, hayatın anlamını sorgulayarak kendilerini uzun ve felsefi bir arayışa sokarlar. Bu insanlar, toplumun ona kazandırdıklarıyla yetinmeyen, özgür düşünebilme ve sorgulayabilme yetilerine sahip, arzulu, tutkulu bireylerdir.

Yıllarca, hayatın anlamıyla ilgili farklı filozoflar tarafından çeşitli düşünceler ortaya konmuştur. William James'e göre hayatı anlamlandıran bizim ona şekil verişimizdir; Schopenhauer, ilk kırk yılın yaşamaya değer olduğunu, gerisinin bir açıklamadan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Konu üstünde birçok yorum ve teori mevcuttur; ancak şu ana kadar hiç kimse herkesin kabul edebileceği genel geçer bir bilgiye ulaşamamıştır.

Aşk, bu uzun arayış yolculuğundaki duraklardan birisidir. İdin getirdiği içgüdüsel bir arzu olan aşk, dinî baskılar, toplumun bireye dayattığı geleneksel beklentiler ve parasızlık gibi dış etmenler tarafından bastırılabilen ve yok edilebilmektedir. Aşkı henüz kaybetmeyen insanlar aşkın hayatın anlamı olduğu yanılgısına kapılırken, sadece bu duyguyu istemsiz olarak, dış etkilerden dolayı kaybedenlerse aşkın geçici olduğunu düşünür.

A. 1. c. Birey ve Toplumun Bir Parçası Olma Özelliği

Birey, bir bütünün ayrılmaz parçası gibi “toplum” bütünlüğünün içinde yer almaktadır ve bireyler toplumun taşıyıcılarıdır. Bireyler sadece toplum içinde var olur ve ne toplum birey olmadan varlığın sürdürebilir ne de birey toplum olmadan kimlik arayışını netleştirebilir.

Bir bireyin bilinçaltında yer alan süperegosunun oluşumu, kişiliğinin şekillenışı, toplumun kültürel geçmişiyle belirlenmiş alt yapısal özellikleri, ahlakî değerleri ve toplum tarafından kuralmışçasına uygulanan baskı tarafından gerçekleştirilir. İnsanların diledikleri gibi hareket etmelerinin önüne geçen ve idlerini kısıtlayan toplum içinde yaşama olgusudur.

Toplum, insanın arayışlarına ket vuran, zevk alma içgüdülerini öldüren bir sistem gibidir. Toplumda; kurallara, ahlakî değerlere, etik yasalarına göre oluşan bir ideal birey olgusu vardır. Bu ideal birey davranışları bakımından kusursuzdur ve bir bakıma sıradışı düşünme ve sistemi sorgulama yetilerinden yoksundur; çünkü düşünen birey kuralları, sistemi sorgular ve düzenin bozulmasına yol açar.

A. 2. Psikanaliz Yaklaşımlar Ve Birey-Toplum İlişkileri Bağlamında Yapıtların

Tanıtımı

A. 2. a. Faust

Johann Van Goethe tarafından altmış beş yılda yazımı biten “Faust”; 18. yüzyıl Almanya’ında yaşamını sürdüren yaşlı bir aydının şeytanî bir varlık ile olan ilişkisini konu edinmektedir. Tiyatro biçiminde yazılmış, felsefi yanı ağır basan yapıt; insanın doğasını ve toplumun birey üzerindeki etkilerini açıklarken hayatın anlamını da odak figür üzerinden sorgulamaktadır.

Eserin odak figürü Faust, dünyadaki bütün başarıları elde etmiş ve bir insanın öğrenebileceği tüm bilgileri bilen yaşlı bir aydındır ama bir sorunu vardır. Faust’un sorunu, insanın yetersizliğinden dolayı hayatın anlamını keşfedemediğine inanması ve doğadaki belli durumları açıklayamamasıdır. Bu eksiklikler ve insanın çoğu durumda yetersiz kalması

Faust'u karamsarlığa ve hatta intihar teşebbüsüne iterken bir yandan da arayışlarına duyduğu arzuyu körüklemektedir.

Faust sıkıntılı ve çaresiz bir hâlde yaşamını sürdürürken Mefisto isimli şeytan, Tanrı ile bir tartışmaya girer. Tanrı'nın doğru kavramını sorgulayan Mefisto; kötülüğün Tanrı'nın sisteminin bir parçası olduğunu ve insanın doğasında yer aldığını savunmaktadır. Bu yargının üzerine Tanrı ve Mefisto bir iddiaya tutuşurlar. Eğer Mefisto, Tanrı'ya bağlı bir aydın olan Faust'un aklını kendi yollarıyla çalabilirse Mefisto kazanacaktır ve eğer Faust Mefisto'ya uymaz, Tanrı'nın yolundan şaşmaz ise Tanrı kazanacaktır.

Mefisto, Faust'un sıkıntılı arayışının farkındadır. Bu sorunundan faydalanan Mefisto, Faust'un karşısına çıktığında ona hayatın anlamını aramasında yardımcı olabileceğini, insanların sınırlı varlıklar olduğunu ve kendisinin insanüstü güçlerle onu arayışına başarıya götürebileceğini söyler. Faust ile Mefisto'nun yaptığı anlaşmaya göre Mefisto, Faust'un arayışına yardımcı olacaktır, eğer Faust tatmin olursa ve zamana "Dur geçme, ne kadar güzelsin!" derse ruhunu Mefisto'ya teslim edecektir.

Yaptıkları anlaşmanın üzerine, Mefisto Faust'a birçok güzellik yaşatır: Onu bir tavernaya götürür, içki içirir, arkadaşlıklar yaratır, gençlik iksiri hazırlar... Bu arayıştaki önemli denemelerden birisi de "aşk"tır; ancak Mefisto'nun yarattığı aşk acele bir aşktır ve toplumsal ve dinî baskılar ile beraber aile sorunları yüzünden başarısızlıkla sonuçlanır. Faust aradığını ne aşkta ne de gençlikte bulamaz. Sonuçta, Faust istediği hazzı, bir bataklığı yaşanabilir hâle getirdiğinde, yoktan bir şey var ettiğinde kazanır ve o an ruhunu Mefisto'ya bırakır. Yapıta göre hayatın anlamı aşk değil, "yaratmak"tır.

A. 2. b. İçimizdeki Şeytan

Sabahattin Ali tarafından kaleme alınan *İçimizdeki Şeytan*, gerçekçi bir üslupla yazılmış olup 20. yüzyılda yaşayan iki gencin şehir hayatlarını anlatan bir aşk romanıdır. Birbirini seven ve tanıştıktan sonra çok kısa bir süre sonra içinde buldukları duruma bakmaksızın evlenen iki genci ve ilişkilerini konu edinen yapıt, bir aşk hikâyesi olmanın yanı sıra hayatın anlamının sorgulanışı ve insanın doğası gibi felsefî ve bilimsel konuları da barındıran bir romandır.

Ana karakter Ömer; üniversitede felsefe okuyan, geçimini bir postanede çalışarak sağlayan, yoksul ve fiziksel özellikleri kusurlu bir gençtir. Ömer'in sorunu da tıpkı Faust gibi, hayatın yetersiz gelmeye başlamasıyla ortaya çıkar. Kendisini sınırlandırılmış hissedenden Ömer hayatta neyin önemli olduğunu sorgulamaktadır.

Bir gün, vapurda yolculuk eden Ömer, bir kız görür ve ondan tuhaf bir şekilde etkilenir. Yanına gittiğinde kızın yanında kendi teyzesinin oturduğunu fark eder ve üçü sohbet etmeye başlarlar. Macide; Balıkesir'den konservatuar okumak için gelmiştir ve Ömer'in Emine Teyze'sinde kalmaktadır. Bu yakınlık Ömer ile Macide'nin sık sık görüşmesine olanak sağlar. Zamanla Ömer ve Macide yakınlaşırlar ve Macide'nin parasızlık yüzünden Emine Teyze ile tartışması sonucu evden atıldığı gün, aşklarının da başlangıcı olur. Bu beklenmedik gelişme onları, evli olmadan beraber yaşamaya iter ve kendilerini herkese evli olarak tanıtmak durumunda kalırlar.

Parasızlığın ve toplum baskısının etkileri nedeniyle, ilişki kötü yönde ilerler. Ömer'in yanlış arkadaşlıklar kurması, hileli ve alçak işlere başvurması, Macide'yi rahatsız olduğu ortamlara sokması, Ömer ile Macide'nin arasını gün be gün açar ve aralarındaki aşk, onları mutlu etme

konusunda yetersiz kalır. Yapıtın sonunda ayrılırlarken Ömer hayatın anlamını aşkta bulamadığını fark eder.

Sabahattin Ali'nin Ömer'i ve Goethe'nin Faust'u birbirlerinden çok farklı karakterlerdir: Her şeyden önce yaşadıkları dönem ve hatta fiziksel özellikleri farklıdır. Ömer; 20. yüzyıl İstanbul'unda yaşayan şişman, fakir ve tecrübesiz bir genç iken, Faust 18. yüzyıl Almanya'sında yaşayan yaşlı, maddî sıkıntıları olmayan, bilgili bir aydındır. Ancak, bir ortak noktaları onları aynı duruma sürüklemiştir. İki figür de bir filozof gibi hayatı, varoluşu, insanın amacını ve doğasını sorgulamaktadırlar ve ikisi de bu arayış sürecinde âşık olup büyük hayal kırıklığına uğramışlardır. Faust'un ve Ömer'in içinde buldukları durum id, ego ve süperego, yani psikanaliz bağlamında değerlendirildiğinde iki karakterin de idinin dominant olduğu, Faust'un güçsüz bir süperegoya ve zayıf bir egoya; Ömer'in ise gelişmiş bir süperegoya ama başarısız bir egoya sahip olduğu, bu nedenle de topluma uyum sağlamakta iki figürün de sıkıntı çektiği görülmektedir.

B. GELİŞME

B.1. Aşk ve Arayış Günleri

B. 1. a. Arayış

İnsan, doğuştan düşünme ve sorgulama yeteneğine sahip olan bir varlıktır. İnsanın bu özelliği, devamlı bir arayış içinde olmasına sebep olmaktadır. Çoğu insan toplum içinde yaşamının bir sonucu olarak kısıtlandıkça ve sınırlandırıldıkça özgür ve bağımsız düşünebilme yetisini kaybetmektedir. İşte bu yüzden bazı insanlar kendilerine verilenle yetinip mutlu olabilirken, bazıları asla tatmin olmaz, sürekli yeni yolculuklara atılır. Sonuçta, arayış insana doğuştan

gelen bir kavramdır, dış etkenlerle köreltilmediği sürece de insan hayatının bir parçası olarak kalır.

Faust adlı yapıt, odak figür Faust'un sorgulamalarla, yetersizliklerle, sınırlanmalarla dolu ve haz peşinde koştuğu hayatını anlatmaktadır. Faust, dünyadaki herkesten daha akıllı olmasına ve daha çok bilgiye sahip olmasına rağmen hayata dair duyduğu sevinci kaybetmiştir; çünkü mutlak bilgiye ve gerçeğe, en azından insanlar tarafından ulaşılamayacağına farkındadır:

“FAUST: Aslında bana üstat, dahası doktor diyorlar ve on yıldan beridir ki çömezlerimi, burunlarından çekip, yalan yanlış bir aşağı bir yukarı dolaşıp durmaktayım. Ve görüyorum ki hiçbir şey bilmiyoruz. İşte bu yüzden kalbim parçalanacak gibi. Aslında, bütün bilginlerden, doktorlardan, hocalardan, yazarlardan ve papazlardan daha akıllıyım; hiçbir çekingenlik ve kuşku, içimi kemirmiyor, fakat buna rağmen, olanca sevincimi kaybetmiş haldeyim...”¹

Faust'un doğru bilgiye ulaşmaktaki başarısızlığı onun hayatında tatmin olmamasına ve hayatın anlamına, varoluşun amacını aramasına sebep olmaktadır ve bu arayış arzusu onu şeytanla işbirliğine itecek kadar güçlüdür:

“FAUST: Bir kez olsun doyurulmuş halde tembellik yatağına uzanabilirsem, ölümü hiç dert etmem! Beni kendime beğendirecek biçimde ikiyüzlü zevklerle ayartabilirsen, artık son günüm olsun. Bu konuda bahse tutuşurum.

MEFİSTO: Pekâlâ.

¹ Faust; sayfa 15

*FAUST: Ver elini o halde. Eğer o ana “dur geçme, ne kadar güzelsin” diyecek olursam, beni artık zincirlere bağlayabilirsin.”*²

Bu anlaşmaya göre Faust tatmin olduğunda, yani hayatın anlamına ve varoluş sebebine dair yanıtları aldığı ve arayışını tamamladığında “dur geçme, ne kadar güzelsin” diyecek ve ruhunu şeytana teslim edecektir.

İçimizdeki Şeytan isimli yapıtın odak figürü Ömer, Faust’un aksine genç, bilgisiz ve toydur. Ancak, ortak noktaları olan “sorgulama” özellikleri, onları benzer çıkmazlara sokmuştur. Ömer de Faust gibi, hayatın ne kadar gereksiz ve insanların ne kadar aciz olduğundan şikâyet etmektedir:

*“Geçen gün bizim felsefe hocasıyla konuşuyordum. Lafi gayet ciddi tarafından açtım ve “hikmeti vücudumuzu” araştırmaya çalıştım. Dünyaya ne halt yemeye geldiğimiz sualine o da cevap veremedi... Bana öyle geliyor ki, hakikaten yapabileceğimiz bir tek iş vardır, o da ölmek. Bak, bunu yapabiliriz ve ancak bu takdirde irademizi tam bir şey yapmakta kullanmış oluruz.”*³

Bu şikâyet Ömer’i de Faust’a yaptığı gibi, farkında olmadığı bir arayış sürecine sokmuştur. Hayatından tam anlamıyla bıkmış olan Ömer onu sadece bu arayışın kurtaracağından bahsetmektedir:

“Hiçbir şey istemiyorum. Hiçbir şey bana cazip görünmüyor. Günden güne miskinleştiğimi hissediyorum ve bundan memnunum. Belki bir müddet sonra

² Faust; sayfa 46

³ Faust; sayfa 14

*can sıkıntısı bile hissetmeyecek kadar büyük bir gevşekliğe düşeceğim. İnsan bir şey yapmalı, öyle bir şey ki...”*⁴

Ömer’in ve Faust’un arayışlarının arasındaki fark Faust’un yardım almasıdır. Ömer bu arayışı tek başına gerçekleştirirken ona arayışında liderlik eden, yolu gösteren içindeki şeytan, yani bilinçaltındaki id bölgesidir:

*“İsteyip istemediğimi bilmediğim fakat neticesi aleyhime çıkarsa istemediğimi iddia ettiğim bir nevi söz ve fiillerimin daimi bir mesulünü bulmuştum: Buna, ‘içimdeki şeytan’ diyordum, müdafaasını üzerine almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yüklüyor ve kendi suratıma tüküreceğim yerde, haksızlığa, tesadüfen cilvesine uğramış bir mazlum gibi nefsimi şefkat ve ihtimama layık görüyordum.”*⁵

B. 1. b. Aşk

“Faust” ve “İçimizdeki Şeytan”, ikisi de felsefi anlamda ağır yargılar ve yoğun konular barındırmalarına rağmen birer aşk hikâyesini anlatmaktadırlar. Aşk, Faust’u da Ömer’i de derinden etkilemiştir ve ikisi için de, benzer sebeplerden dolayı, aşk yolculukları aynı şekilde sona ermiştir.

Faust, Mefisto ile anlaşmaya vardıldıktan sonra ikisi beraber Faust’un arayışını sonuca ulaştırmak üzere harekete geçerler. Birkaç başarısız ve anlamsız denemeden sonra Mefisto Faust’u genç bir delikanlıya dönüştürecek bir iksir hazırlar. Bu iksirin diğer bir özelliği ise

⁴ İçimizdeki Şeytan; sayfa 14

⁵ İçimizdeki Şeytan; arka kapak yazısı

Faust'u gördüğü ilk kadına âşık edecek olmasıdır: “*MEFİSTO (kendi kendine): Midende, bu içki oldukça her kadını bir Helen sanacaksın.*”⁶ İksirin etkisinde, sokakta yürüyen Faust önünden geçen bir bayana ilk bakışta âşık olur: “*FAUST: Gerçekten çok güzel bir kız! Onun gibisini ilk kez görüyorum.*”⁷ Margaret (Faust'un âşık olduğu kız) Faust için bir takıntı hâline gelir ve Faust, ondan başka hiçbir şey düşünemez olur. Margaret, namus anlayışından dolayı Faust'a yüz vermeyince şeytana başvurmak durumunda kalan Faust, o kadar takıntılı hâle gelmiştir ki toplumsal kuralları ve ahlakî değerleri bir kenara atmıştır.

Sonrasında Faust'un değerli hediyelerine kilise tarafından el konur, Margaret'in üzerindeki baskı artar, kızın annesi şeytan tarafından zehirlenerek öldürülür ve suç Margaret'a atılır, Faust şeytanın yardımıyla sevdiği kızın abisini namus meselelerinden dolayı öldürür, Margaret hamile kalır ve tüm günahları yüzünden Margaret, bebek doğduktan sonra idam edilmek üzere zindana atılır. Sonuçta, Faust ve Margaret'in aşkı başarısızlıkla sonuçlanır. Olaylar incelendiğinde, aşkın başarısız kalmasının sebebi, arzuların körü körüne takip edilmesi ve toplumun koşullarının ve kurallarının, dini etmenlerin göz ardı edilmesidir.

Ömer'in kaderi de çok farklı değildir. Ömer, vapur yolculuğunun birinde gördüğü Macide'den derinden etkilenir. Ömer o kadar etkilenmiştir ki yeni tanıştığı bir kızın hayatın anlamı olabileceğini düşünmektedir; hatta ondan başka hiçbir şey düşünemez hâle gelmiştir ve sürekli bahaneler uydurarak onun yanına gitmektedir:

“Şu anda ömrümün en ehemmiyetli dakikalarını yaşıyorum. Hislerim beni şimdiye kadar asla yanıltmamıştır. Müthiş bir şey oldu veya olacak... İlk görüşte deli gibi

⁶ Faust; sayfa 69

⁷ Faust; sayfa 69

âşık oldum, yanıyorum, tutuşuyorum” gibi laflar mı söyleyeyim? Fakat işin tuhaf yanı bunlardan başka da söyleyecek sözüm yok.”⁸

Macide'nin bir gün gelir sıkıntısından sokak ortasında kalmasıyla, Ömer harekete geçer ve aynı evde yaşamaya başlarlar; ancak bu noktada her şey bekledikleri kadar kolay olmaz. En basiti, toplumsal baskıdan kurtulmak için de herkese evli olduklarını söylemek durumunda kalırlar. Parasızlık gibi sorunlar düşünülmeden acele bir şekilde aynı eve çıkılmasından sonra, Ömer'in arzularını sorumluluklarının önünde tutması ve Ömer'in belalı arkadaşlıkları bu aşk hikâyesinin üzücü bir şekilde sona ermesine sebep olmuştur.

B. 1. c. Mutluluk Arayışının Bir Sonucu Olarak “Aşk”

Aşk, arayış yolculuğu üzerindeki duraklardan sadece birisidir. İnsan, hayatın anlamını sorgularken, neden yaratıldığını düşünürken bir noktada âşık olur ve cevabın aşk olduğu yanılgısına düşer. Oysaki aşk, toplumsal ve dini baskılar ve parasızlık gibi çok basit olgular tarafından alt üst edilebilecek kadar güçsüz bir bağdan ibarettir.

Faust, şeytanın gizli planı sonucu körü körüne âşık edilmiştir. Faust, aradığı şeyi bulduğunu düşünürken, Margaret ile olan ilişkileri toplum kurallarının ve ahlâk değerlerinin yol açtığı birtakım olaylarla bozulduğunda aşka sırtını döner ve yoluna devam eder:

“FAUST: Tüller halindeki sabahı huzurla selamlamak için, hayatın nabızları yeni bir canlılıkla atıyor. Ey yeryüzü, bu gece de sabit kaldın. Yeni güç almış olarak ayaklarımın dibinde şekil alıyorsun. Beni hemen bir arzu aylasıyla kuşatmaya

⁸ İçimizdeki Şeytan; sayfa 18

başlıyorsun. Sürekli olarak en yüksek varlığı aramak için güçlü bir azim uyandırıyor ve onu devindiriyorsun.”⁹

Ömer için de aynı durum söz konusudur. Macide’yi ilk gördüğünde hayatı boyunca aradığı mutluluğu bulduğunu zanneden Ömer, aceleye getirerek Macide’yi elde etmeyi başarır. Başta güzel gözükken ilişkileri; parasızlık, namus ve yanlış arkadaşlıkların olumsuz etkileri yüzünden bittiğinde Ömer, aradığını aşta bulamadığını fark eder ve yoluna devam etmeye karar verir. Romanın sonunda; güvendiği ve Macide’yi, onu gerçekten seven birine (Bedri’ye) bırakıp uzaklaşır ve bu durum yapıtın iki yüz elli ikinci sayfasında *“Şimdi çıkacağım... Onun için Macide’yi geri çevirdim... Beraber çıkıverirsek belki ayrılamam diye düşündüm. Yoksa onu son bir defa görmek isterdim... Anlıyorsun, değil mi Bedri?”* diyaloguyla açıklanır. Böylece, kitabın başında uğruna her şeyini feda edeceği Macide’yi, birçok olayda kendi nefesine yenildiği için bırakmış olur.

B.2. PSİKANALİK BAZLI KİŞİLİK ÇÖZÜMLEMELERİ

B. 2. a. İlkel Benlik ve Şeytana Uyuma

İd, yani ilkel benlik, insanın içgüdüsel arzularını ve eğilimlerini kontrol eder. İlkel benliğin tek amacı bireyin kişisel isteklerinin doyurulması ve bireyin tatmin edilmesidir. Bu tanıma göre iki yapıttaki odak figürlerin ilkel benliklerinin dominant olduğu görülmektedir.

Goethe’nin tiyatrosunda, Faust’un tek arzusu, arayışının yarattığı mutlak bilgiye, hayatın anlamına ulaşmaktır. Faust ilkel benliği güçlü bir karakterdir; çünkü bu arzusuna ulaşmak için

⁹ Faust; sayfa 125

şeytana ruhunu satacak kadar ileri gitmiştir. Başta Tanrı'nın yanında yer alan ve “*Sen sürekli hareketli, iyileştirici ve yaratıcı gücün karşısında yalan dolanla sıkılmış iffet yumruğunu boş yere sallıyorsun. Kargaşanın garip çocuğu, kendine başka bir iş bul.*”¹⁰ gibi sözlerle Mefisto’yu aşağılayıp küçümseyen Faust, Mefisto’nun teklifini duyunca ona katılmaya karar verir: “*FAUST: Ben günahkârca bir aşırılıkta bulunmuyorum. Burada direndiğim için, işte bir hizmetçi oluyorum. Senin mi, başkasının mı, bunu merak etmem bile.*”¹¹

İçimizdeki Şeytan’da ise durum biraz farklıdır. Ömer de Faust gibi arayışının oluşturduğu açlığı doyumak niyetindedir. Amacı hayatı anlamlı kılacak bir şey bulmak, hayatı yaşamaya değer hâle getirebilmektir. Ancak, Ömer’in takip ettiği şeytan kendi içinde var olmaktadır. Bu şeytan, Ömer’in arzularının peşinde sürüklenmesine, tepkisini düşünmeden etkilerde bulunmasına, duyarsızlaşmasına ve toplumdaki soyutlaşmasına yol açmaktadır. Macide, Ömer’e yazdığı mektubunda Ömer’in içindeki şeytanla ilgili şu satırları yazar:

“...beni burada tutan be seni gördüğüm zaman içimi sevinçle dolduran neydi? Acaba şu senin her zaman bahsettiğin ve her hareketinin kabahatini kendisine yüklediğin şeytan mı? Son günlerde ben de bundan korkmaya başladım. Şimdiye kadar daima düşünüp doğru bulduğum şeyleri yapmaya alışmıştım... Bu sefer hiçbir doğru ve akıllıca tarafını bulamadığım bu hayata beni bağlayan kuvvetin, içinde saklı bir şeytan olması sahiden mümkündür.”¹²

İki eserdeki şeytanlar; Mefisto ve Ömer’in içindeki şeytan, insanın ilkel benliğini temsil etmektedirler. Faust ve Ömer sınırlandırmalardan bıkmışlarken; konumlarını, yaşam kalitelerini kaybetmekten korkarlarken; hayat anlamsız olmasına rağmen bir yaşam

¹⁰ Faust; sayfa 39,40

¹¹ Faust; sayfa 46

¹² İçimizdeki Şeytan; sayfa 228

mücadelesi verirlerken ilkel benlikleri tarafından ele geçirilmişlerdir. Mefisto ve Ömer'in içindeki şeytan; Faust ve Ömer'i sapkınlığa, çıkar ilişkilerine, kişisel çıkarların peşinden koşmaya yöneltmiştir. Ömer'in içindeki şeytanın temsil ettikleri yapının arka kapağında açıklanmıştır:

*“İçimizdeki şeytan pek de kurnazca olmayan bir kaçamak yolu... İçimizde şeytan yok... İçimizde aciz var... Tembellik var... İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey: Hakikatleri görmekten kaçmak ihtiyacı var...”*¹³

B.2.b. Benlik-Aşk ve Arayış

Toplumsal koşullar, etik değerler gibi dış etmenlere göre bireyin; arzuları ve kurallar arasındaki dengeyi sağlayan egosu ve insanı ideal bireye yönelten süperegosu, yani üst benliği şekillenir. Üst benliği yeterince gelişmeyen insanlar, ilkel benliklerine yenik düşüp topluma yabancılaşırlar. Bir toplum için ideal insan arzularını ve eğilimlerini doyumadan önce kurallara ve değerlere uyarak yaşamayı prensip edinmiş insandır.

Faust, toplumun ona kazandırdıklarını, tüm bilgisini ve tecrübesini yetersiz bulan; sıra dışı, iç huzursuzlukları olan ve kendini toplumdaki soyutlayan bir aydındır:

“FAUST: Bunun adına da dünya diyorlar öyle mi! Sonra da yüreğim neden korkularla burkuluyor ve neden anlaşılmaz bir acı bütün yaşama ataklarını önlüyor diye hala soruyor musun? Tanrı insanı canlı doğa içinde yaşasın diye yarattığı halde, seni dumanlar arasında, kokuşmuş hayvan iskeletleri ve ölü kemikleri kuşatıyor!

¹³ İçimizdeki Şeytan; arka kapak yazısı

Fırla, kaç!.. Geniş evrene çık!”¹⁴

Bu karakter psikanalitik kişilik kuramı bağlamında incelendiğinde ilkel benliğinin çok güçlü, üst benliğinin domine edildiği ve egonun dengeyi sağlayamadığı görülmektedir. Eğer; Faust üst benliği gelişmiş bir birey olsaydı, arayışına körü körüne bağlanmaz, şeytana ruhunu satmazdı.

Ömer ise topluma karışmakta zorluk çeken, istemeye istemeye hayat mücadelesini sürdürmek için postanede çalışan bir felsefe öğrencisidir. Aslında, Ömer’in gelişmemiş bir üst benliğinin olduğunu söylemek yanlış olur. Ömer, kurallara uyan, ahlâkî değerlere önem veren saygılı bir delikanlıdır. Yüksek ilkel benliğinin yanı sıra etkili bir üst benliğe de sahip olan Ömer’in sorunu egosunun dengeyi sağlayamamasındadır. Kimi zaman yanlış yoldan kaçabilen Ömer, kimi zaman yanlış arkadaşlıkları ve nefesine karşı zayıf bir iradesi olduğu için kendi çıkarı doğrultusunda başkalarının canını yakmaktadır. Örnek olarak; arkadaşı Nihat’ın körüklemesiyle sırlarını paylaşan yaşlı veznedarı tehdit ederek onu hırsızlık yapmaya zorlar; çünkü o paraya ihtiyacı vardır. Bir yandan Bedri’nin ona verdiği paraları kullanırken bir yandan da onu düşmanı olarak görerek onunla olan çıkar ilişkisini belli eder.

Özetle, ilkel benliğine uyararak yaptığı tüm bu eylemleri sergiledikten sonra ise Ömer’in vicdanı, üst benliği baskın gelir ve tüm bunlar için, içindeki şeytanı, yani ilkel benliğini suçlar. Sonuç olarak, üst benliği güçlü olmasa da Ömer, güçsüz egosu dolayısıyla, id ve süperego arasında dengeli bir sistem kurmayı başaramamıştır.

¹⁴ Faust; sayfa 16

B.3. Toplumun Benlik Üzerine Etkileri

Toplum kuralları, bir bireyin benliğinin oluşumundaki en önemli etmenlerdendir. Bir Güney Amerika ülkesinde gevşek bir hayata alışık olan bir bireyle, Almanya gibi yatma saatinin bile belirlendiği bir ülkenin vatandaşı arasında, id-ego-süperego bağlamında büyük farklar bulunmaktadır. Alman'ın süperegosu idine baskın iken, diğer bireyde tam tersi gözlenir.

Faust, 18. yüzyıl Almanya'sında yaşamasına rağmen üst kesime ait olduğu için eğitim seviyesi yüksek bir bireydir ve etrafındakiler tarafından saygı görmektedir. Faust sıradan bir bireyden daha üstün bir konumdadır ve toplumun çoğunun aksine özgür düşünebilme ve sorgulayabilme yetilerine sahiptir. Toplumla arasındaki bu uçurum, kendini toplumun parçası olarak hissedememesine ve sıradışı birey olmasına; toplumla bütünleşememesi ise üst benliğinin zayıf kalmasına neden olmuştur. Çünkü üst benlik toplumun etkisi sayesinde gelişen bir bölgedir.

Faust'un kuralcı, disiplin seviyesi yüksek, sistemleri oturmuş bir toplumda dilediğini yapan, istediğini zaman istediğini sorgulayan, gevşek bir birey olması, üst benliğinin gelişimini engellemiştir ve zevkine düşkün, arzularını kovalayan birisi hâline getirmiştir. Faust'un psikanalitik olarak toplumdan farklı oluşu özgür düşünebilme fırsatıdır.

Ömer'in içinde bulunduğu toplum; karışıklıklarla dolu, bir sürü yeni ideolojiyle tanışan, sistemleri henüz tam oturmamış, gelişmekte olan bir toplumdur. Ömer, ideolojilerinin henüz yerleşmediği bir toplumda bir felsefe öğrencisidir ve düşük yaşam koşullarında hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Toplumun ekonomik yapısı, fırsatçı, sivri zekâlı arkadaşlıklar ve düzensiz bir eğitim sistemi Ömer'in üst benliğini oluşturmayı başarmıştır, ancak id ve

süperego arasındaki dengeyi kurmasını sağlayamamıştır. Egonun gelişmemesi, Ömer'in ilkel benlik ve üst benlik arasında gidip gelmesini, içindeki şeytanın varlığını, Ömer'in çift kişilikli yapısını oluşturmuştur.

Bu durum bir yandan Macide'yi sevmesini, onu arzulamasını ve onun için her şeyini feda edecek hâle gelmesini sağlarken bir yandan da Ömer'i arkadaşlarıyla yakın tutarak ve çirkin, yanlış davranışlarda bulundurtarak Macide'den uzaklaştırmaktadır. Ömer, veznedarın çok yakın arkadaşı, sırdaşyken, bir anda onu arkasından bıçaklamış, tehdit edip onu zor durumda bırakmıştır. Bir taraftan Nihat'tan tiksinen, davranışlarından ve huylarından nefret eden Ömer, diğer taraftan Nihat ile arkadaşlık etmeye ve ondan tavsiye almaya devam etmektedir. Bedri'den borç alan Ömer, ona sürekli iyi davranmasına rağmen, çelişkili bir şekilde Bedri'ye iftira atmaktadır ve onu Macide ile aralarının bozulmasından dolayı suçlamaktadır. Kısacası, toplum Ömer'i çift kişilikli hâle getirmiş, dengesiz bir benlik oluşturmasına ve ikiyüzlü eylemlerde bulunmasına yol açmıştır.

C. SONUÇ

Çalışmanın amacı; birbirinden farklı dönemlerde ve koşullarda yazılmış farklı türde iki yapıtın odak figürlerinin psikanalitik kişilik kuramı üzerinden değerlendirmek olmuştur. Değerlendirmenin gerçekleştirilebilmesi için Faust ve Ömer isimli iki karakterin içinde buldukları durum, yaşadıkları olaylar ve nedensellik ilişkileri içinde sunulmuştur. Bunun yanında kitapların yoğun felsefi düşünce barındırmasından dolayı, arayış ve aşk kavramlarının tam olarak tanımlarının yapılmasında felsefi boyuta da dokunmak gerekmektedir.

Tezin ilk bölümde psikanalitik kişilik kuramının tanımı yapılmış; id, ego ve süperego terimleri açıklanmış ve insanlara özgü aşk ve arayış kavramları tanıtılmıştır. İd, yani ilkel benlik, bir insanın içgüdüsel olarak arzularına ve cinsel isteklerine yönelmesini, süperego, yani üst benlik, bireyin toplumun kurallarına ve ahlak anlayışına göre şekillenen ideal bireye yönelmesini ve ego insanların idleri ve süperegoları arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Aşk ve arayış kavramları id ile ilişkilendirilirken; toplumun baskıları, ekonomik koşullar, etik ve arkadaş çevresi gibi dış etmenler süperegoyu oluşturmaktadır.

Goethe'nin *Faust* isimli başyapıtı ile Sabahattin Ali tarafından yazılan *İçimizdeki Şeytan*, Sigmund Freud'un üçlü kişilik kuramı bağlamında incelenmiştir. Yapıtların kısaca özetleri geçildikten sonra odak figürlerin içinde buldukları arayış ve içine düştükleri aşk ile aşkın başarısız sonucu açıklanmıştır. Birbirlerinden, içinde buldukları dönemden yaşam standartlarına kadar, birçok farkları olan Faust ve Ömer önemli bir ortak noktaya sahiptir: Hayatın anlamını ve insanın amacını sorguladıkları yolda aşka rastlamaları. Düşünsel arayışlarında; Faust Mefisto'yu takip edip acele aşka bulaştığında sonu bir trajediyle son bulduğu gibi Ömer de evliliği aceleye getirmesi üzerine Macide'yi kaybettiğinde içindeki şeytanı suçlamıştır.

Aşkta aradıklarını bulamayan ve bir sürü sıkıntılı olayı atlattıktan sonra yollarına, arayışlarına devam eden iki odak figür Faust ve Ömer psikanalitik kişilik kuramı üzerinden değerlendirilmiştir. Faust, hayatını düşünmeye ve sorgulamaya adanmış, rahat ve gevşek bir yaşam süren bir aydın olarak dominant bir ilkel benliğe ve gelişmemiş bir üst benliğe sahiptir. Bu özelliği, onun arzularının peşinden gitmesine, isteklerine körü körüne bağlanmasına ve toplumun yasalarını göz ardı etmesine, dolayısıyla toplumdan soyutlanmasına neden olmaktadır. Ömer, ilkel benliği güçlü bir karakterdir ancak o ilkel benliği bastırabilecek kadar

gelişmiş bir de üst benliği bulunmaktadır, tek sorun ikisi arasında dengeyi sağlamakla yükümlü olan egonun yetersiz kalmasıdır. Bu durum Ömer'in bir bakıma çift kişilikli bir yapıya sahip olmasına, ikiyüzlü eylemlerde bulunmasına ve dengesiz bir insan haline gelmesine neden olurken her şeyden çok sevdiği Macide'yi kaybetmesine ve aşkta başarısız olmasına yol açmıştır.

D. KAYNAKÇA

- Goethe, Johann V. Faust. Birinci Basım: Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Ali, Sabahattin. İçimizdeki Şeytan. Otuz Dokuzuncu Basım: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Lapsley, Daniel K.- Stey, Paul C. İd, Ego and Superego. İkinci Basım: University of Notre Dame, Indiana, 2011.
- Kavadarlı, Güngör. İnsanın Anlam Arayışı.
http://www.historicalsense.com/Archive/Fener16_1.htm, 2001.